

В статье определена необходимость и пути учета отечественными товаропроизводителями всех процессов, происходящих на внутреннем рынке свинины для повышения эффективности их деятельности. Определены возможные варианты реакции производителя на изменения конъюнктуры рынка, а также обоснованы параметры стратегий деятельности производителя в динамических ценовых условиях.

The paper identified the need and ways to take account of domestic producers of all processes in the domestic market pork to improve their performance. The possible options for response to changes in manufacturer market, as well as studies of producer options strategies in dynamic pricing conditions.

Дата надходження в редакцію: 20.03.2012 р.
Рецензент: к.е.н., доцент Ю.І.Данько

УДК: 33:635.11

ОЦІНКА ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ БУРЯКІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Н.І. Біляк Н.І., к.е.н., доцент, Львівський національний аграрний університет
С.Р. Макаруха, Львівський національний аграрний університет

Здійснено оцінку ефективності виробництва цукрових буряків, їх переробки та виробництва цукру в Україні за період з 2001 по 2010 роки. Проаналізовано динаміку ефективності виробництва цукрових буряків. Визначено шляхи підвищення ефективності цукрового виробництва в Україні та забезпечення стабільного функціонування галузі в сучасних умовах.

Постановка проблеми. Цукрові буряки – одна з найважливіших технічних сільськогосподарських культур, яка традиційно вирощується на теренах України. Від ефективності розвитку буряківництва, певною мірою залежить експортний потенціал країни, оскільки ще до недавніх пір Україна посідала четверте місце за виробництвом та реалізацією цукру у світі. Окрім того, як показав досвід минулих років, від ефективного вирощування та переробки цукрових буряків, певною мірою залежить продовольча безпека країни. Цукрова криза довела, що цукор є стратегічним продуктом для населення України, яке боляче сприймає будь-яке коливання ціни на даний вид товару. Цукрові буряки є мабуть, найбільш трудомісткою сільськогосподарською культурою, їх виробництво забезпечує зайнятість сільського населення в районах їх культивування, а переробка – забезпечує зайнятість населення малих містечок та селищ, в яких розміщуються цукрові заводи. Окрім того, на цукрових заводах тримається регіональна економіка, місцеві бюджети та соціальна інфраструктура при заводських селищ (школи, дитячі садки, лікарні, їдальні, магазини, будинки побуту, гуртожитки, житлові будинки тощо), яка функціонує на заводських мережах енергоживлення, водопостачання, опалення тощо.

Негативні явища, які охопили економіку України в середині 90-х років, що супроводжувались втратою державних дотацій, відсутністю кредитних ресурсів, розриванням виробничо-господарських зв'язків та масовими неплатежами в розрахунках з постачальниками та покупцями, призвели до втрати зовнішнього ринку цукру-піску – джерела валютних надходжень в країну та зу-

пинки багатьох вітчизняних цукрових заводів. Виробництво цукрового буряку вітчизняними товаровиробниками протягом останніх двадцяти років зменшилось у 3,2 рази, а цукру – у 3, рази. Якщо частка цукрових буряків, виробленого в Україні, у структурі світового виробництва до початку занепаду галузі становила 14,3%, то у 2010 році лише 4,4%. Через скорочення обсягів виробництва цукру, його розмір лише задовольняє потреби внутрішнього ринку і лише близько 100 тис.т. цукру щороку експортується.

Актуальність проблеми підвищення економічної ефективності як сільського господарства в цілому, так і буряківництва зокрема зумовлена потребою забезпечення продовольчої безпеки країни, посилення експортного потенціалу, підвищення конкурентоспроможності продукції на вітчизняному та світовому ринках, вирішення питання зростання доходності українських товаровиробників.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемам ефективного розвитку сільського господарства присвячені праці вітчизняних вчених, таких як: В.Г. Андрійчук, П.Т. Саблук, О.А.Бугуцький, П.І. Гайдуцький, Г.В. Черевко, О.М. Шпичак, М.І. Кісіль та інші. В свою чергу питання розвитку буряківництва в Україні висвітлювали у своїх дослідженнях В.С. Бондар, О.С. Заєць, Є.В. Імас, Г.В. Сиротюк, В.Ф. Зубенко, М.Ю. Коденська, А.Ф. Бурик та інші. Деякі з них, серед першочергових проблем розвитку галузі буряківництва виділяють вдосконалення взаємовідносин між виробниками цукрового буряку та цукровими заводами. Інші більшу увагу приділяють розвитку внутрішнього та зовнішнього ринку

цукру, питанню вдосконалення сировинних зон цукрових заводів, державному регулюванню цукробурякового під комплексу.

Постановка завдання Метою даного дослідження є оцінка стану та дослідження основних чинників, які формують сучасні тенденції розвитку галузі буряківництва в Україні, а також окреслення перспектив галузі та пошук шляхів щодо їх покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сучасний стан розвитку вирощування та переробки цукрових буряків в Україні досить складний. Буряківництво залишається однією з найбільш трудо- і матеріаломістких галузей. Так, затрати праці на 1 га посіву цукрових буряків у 6-8 разів вища, а матеріально-грошові витрати - у 4-5 разів більші, ніж в інших сільськогосподарських культурах. [1]

Протягом останніх років, вирощування цукрових буряків здійснюється не на стратегічній далекоглядній основі, а під впливом ситуативних кон'юнктурних коливань. Відсутність чіткої стратегії щодо розвитку буряківництва призвела до

різкого спаду обсягів виробництва та втрати основних ринків збуту цукру, а саме Росії. Це призвело до того, що галузь перетворилась з експортно-стратегічної, якою вона була на початку 90-х, в дотаційну та збиткову.

Сьогодні, після критичного 2009 року буряківництво та весь цукробуряковий підкомплекс починає поступово відроджуватись (Рис. 1). У 2010 році виробництво бурякового цукру становило близько 1,8 млн т. Найбільшими виробниками були ТОВ «Фірма «Астарта-Київ» - 198 тис. т, ЗАТ «Укрпромінвест» - 120,4 тис. т, група компаній «Укорос» (нині ТОВ «Кернел Трейд») - 116,4 тис. т, група компаній «Мрія» - 91,3 тис. т, ТзОВ «Радехівський цукровий завод» - 78,8 тис. т, ЗАТ «Компанія «Райз» ТОВ «Райз-Максимко» - 76,1 тис. т. Проте таких обсягів виробництва було недостатньо для забезпечення внутрішніх потреб. Загальнорічне споживання Держкомстат України на той час оцінював у межах 1,7-1,8 млн т. Проте, враховуючи переробку вітчизняними цукровими заводами 259 тис. т цукру-сирцю та імпорту 90 тис. т цукру, дефіциту вдалося запобігти.[2]

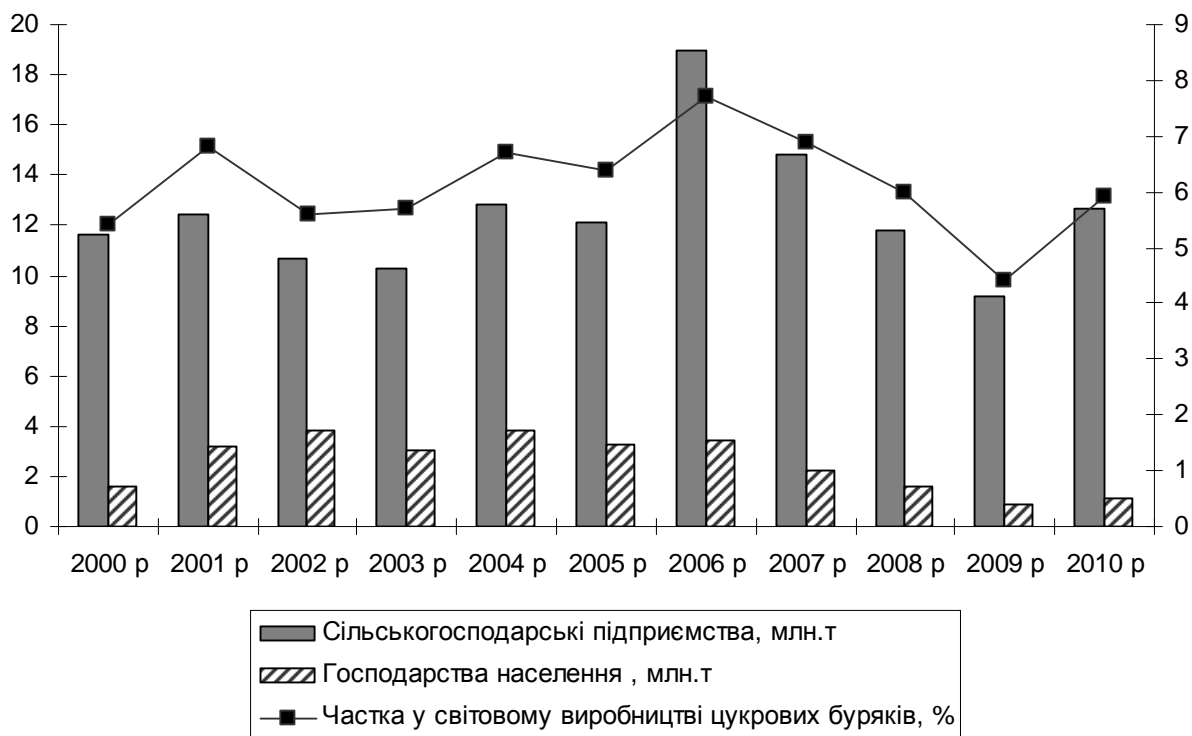

Рис.1. Динаміка виробництва цукрових буряків в Україні [3].

Слід відмітити, що протягом 2000-2005 років спостерігалось збільшення частки господарств населення у виробництві цукрових буряків до 21,5%, що значно збільшило його трудомісткість. Селяни вирощували цукровий буряк на своїх земельних ділянках майже ручним способом, здаючи продукцію цукровим заводам в обмін на готовий цукор. В умовах, суцільного безгрошів'я та низького рівня життя на селі, це був дієвий механізм забезпечення селян одним із найважливі-

шим поряд із хлібом та картоплею продуктом харчування – цукром. Однак, у 2007 році виробництво цукрового буряку у господарствах населення зменшилось майже у два рази порівняно з 2005 роком, що спричинено покращенням рівня життя на селі, збільшенням платоспроможності селян, зменшенням виробничих потужностей цукрових заводів. У 2010 році в господарствах населення вироблялось 1085,8 тис.т цукрового буряку або 7,9% від його загального виробництва по Україні.

При тому найбільше цукрових буряків вирощується в господарствах населення Волинської області (30,8%).

Аналізуючи тенденції розвитку буряківництва в Україні, слід відмітити, що у 2010 році цукрові буряки зібрано з площі 492 тис. га. При цьому

валовий збір становив 13,7 млн т; середня урожайність - 279,5 ц/га. Тобто, в Україні зменшення площ посіву цукрових буряків супроводжується нарощуванням обсягів їх виробництва з одиниці площі за рахунок більш інтенсивного використання земельних ресурсів. (Табл. 1)

Таблиця 1

Економічна ефективність виробництва цукрових буряків в Україні

Показники	Роки										2010 р у % до 2001 р
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Площа посіву, тис.га	853,1	763,3	665,6	696,5	623,3	787,6	577	377,2	319,7	492	57,7
Урожайність, ц/га	182,6	189,3	201,2	238,3	248,2	284,7	294,2	356,2	214,9	279,5	153,1
Валовий збір, млн. т	15,6	14,4	13,4	16,6	15,5	22,4	17,0	13,4	10,1	13,7	87,8
Цукристість, %	15,2	14,5	15,7	15,0	16,6	15,8	15,0	16,0	16,7	15,3	+0,1 п
Собівартість 1 ц, грн.	13,70	14,02	13,21	13,68	16,89	16,85	17,99	20,92	30,52	41,76	у 3 рази більше
Ціна реалізації 1 ц, грн	13,91	12,81	14,03	13,57	17,70	18,60	15,76	21,89	40,99	47,85	у 3,4 рази більше
Рентабельність галузі, %	1,5	-8,6	6,2	-0,8	4,8	11,1	-11,1	7,1	41,4	16,7	+15,2 п
Виробництво цукру, млн.т	1,66	1,43	1,46	1,79	1,9	2,59	1,87	1,57	1,27	1,80	108,4

*Розраховано на основі даних Держкомстату України [3, 5]

Що стосується економічної ефективності буряківництва, то у 2010 році рентабельність цукрових буряків становила 16,7%, що звичайно менше ніж у попередньому 2009 році майже на третину, однак значно перевищує аналогічні показники 2001-2008 років.

Цьому певною мірою сприяли заходи Мінагрополітики щодо підтримки цукрової галузі. Зокрема, було прийнято рішення про надання дотацій сільськогосподарським товаровиробникам на вирощування цукрових буряків з розрахунку 500 гривень на один гектар. За цією програмою більше тисячі сільськогосподарських підприємств отримали підтримку в сумі майже 200 мільйонів гривень. Чітко регламентується закупівельні ціни на цукровий буряк та цукор в межах визначених квот. [4]

Окрім того, було удосконалено кредитне забезпечення галузі, зокрема, через механізм здевелювання кредитів. Цукрові заводи отримали змогу взяти пільгові кредити для покриття технологічних витрат, закупівлі цукрового буряку, а також забезпечення будівництва виробничих об'єктів.

Щодо динаміки показників економічної ефективності буряківництва, то слід відмітити, що показники результативності протягом останніх десяти років суттєво коливалися, при тому після порівняно високих показників рентабельності зразу спостерігається збитковість. Така ситуація зумовлена тим, що товаровиробники, беручи до уваги високі показники попереднього року необгрунтовано збільшували площі під цукровими буряками, що збільшувало пропозицію на ринку цукросировини. Цукрові заводи в свою чергу не мали потужностей для переробки сировини та користуючись умовами ринку диктували аграріям надто низькі ціни на цукровий буряк. Окрім того, вагомим чинником який впливає на показники ефективності буряківництва є урожайність, бо затрати понесені на інтенсифікацію галузі будуть

виправданими лише в тому випадку, коли урожайність буде зростати більшими темпами ніж затрати з розрахунку на 1 га посіву цукрового буряку. Загалом під впливом інфляційних процесів за період з 2001 по 2010 роки собівартість 1 ц цукрових буряків зросла майже у три рази, хоча завдяки державному регулюванню галузі буряківництва, вдалось довести ціни на цукровий буряк до рівня економічно обгрунтованих.

Серед шляхів підвищення ефективності буряківництва є оптимізація прямих (насілля, мінеральні добрива, нафтопродукти) та загальновиробничих (амортизація, відрахування на соціальні заходи та ін.) витрат на вирощування цукрових буряків.

Різке збільшення собівартості цукрових буряків зафіксовано у 2009 році, а в 2010 році така тенденція продовжилась, при тому у 2010 році витрати на 1 га посівної площі становили 8176,72 грн і порівняно з 2008 роком збільшились на 54,6%. При тому, в структурі собівартості цукрових буряків зменшилась питома вага витрат на мінеральні добрива та нафтопродукти натомість збільшилась питома вага загальновиробничих витрат, що вказує на порушення оптимального співвідношення між прямими та непрямими витратами. В структурі виробничих витрат буряківництва найбільшу питому вагу (22%) обгрунтовано складають мінеральні добрива, оскільки від якості та кількості їх внесення залежить не тільки урожайність цукрових буряків, а й їх цукристість, яка в свою чергу впливає на ціну реалізації 1 ц. вагому частку займають інші матеріальні витрати до яких відносять засоби захисту рослин та роботи та послуги, які включають оплату сезонних робіт.

Не сприяє розвитку галузі буряківництва й низький рівень оплати праці, частка якої у структурі витрат зменшилась за досліджуваний період з 7 до 5 %.

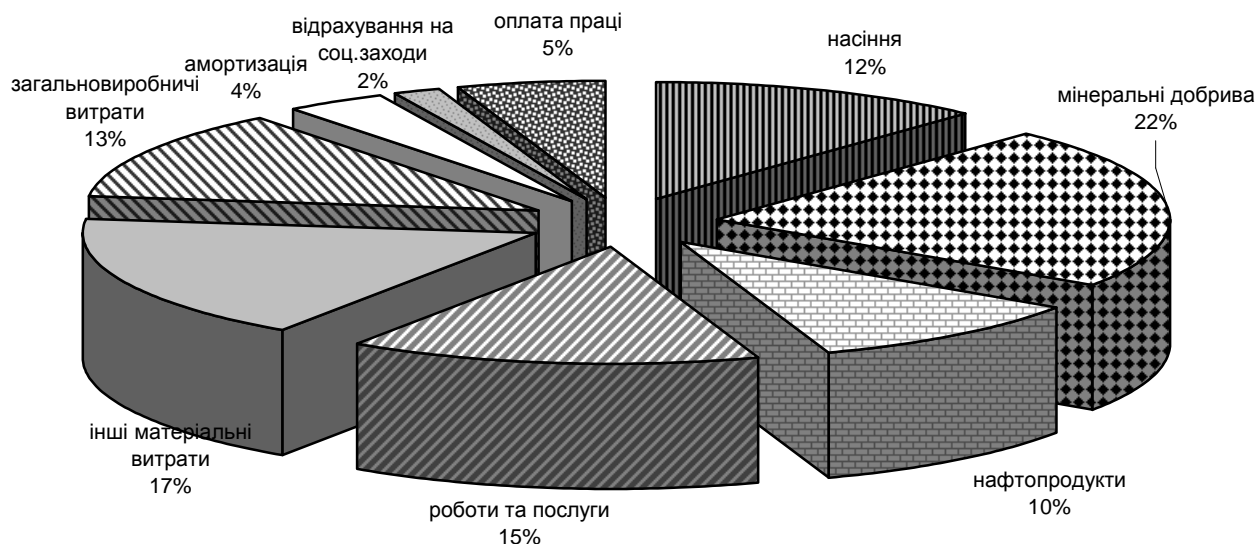

Рис.2. Структура витрат на вирощування цукрових буряків, 2010 р [5]

За своїми біологічними особливостями цукрові буряки є сільськогосподарською культурою, яка найкраще росте у зоні Лісостепу, тобто на переважній більшості території регіонів України. Лідерами за виробництвом цукрових буряків у 2010 році були аграрії Вінницької (2456,5 тис.т), Полтавської (1802,5 тис.т), Хмельницької (1605,8 тис.т) та Тернопільської (1554,6 тис.т) областей. При тому, в трьох регіонах України, а саме АР Крим, Закарпатській та Херсонській областях цукрові буряки взагалі не вирощувались.

Кластерний аналіз регіонів України за рівнем

розвитку буряківництва, який проводився та технологічними, економічними та інфраструктурними чинниками показав, що найбільш розвинутою галузь є у Тернопільській області, яка формує окремий кластер (Рис. 3). На Тернопільщині під посіви цукрових буряків було відведено 60,7 тис.га, що при порівняно невисокій урожайності дозволило зібрати порівняно високий обсяг продукції. Крім того, область характеризується найвищою ціною реалізації цукрового буряку, високим рівнем рентабельності, наявністю семи цукрових заводів тощо.

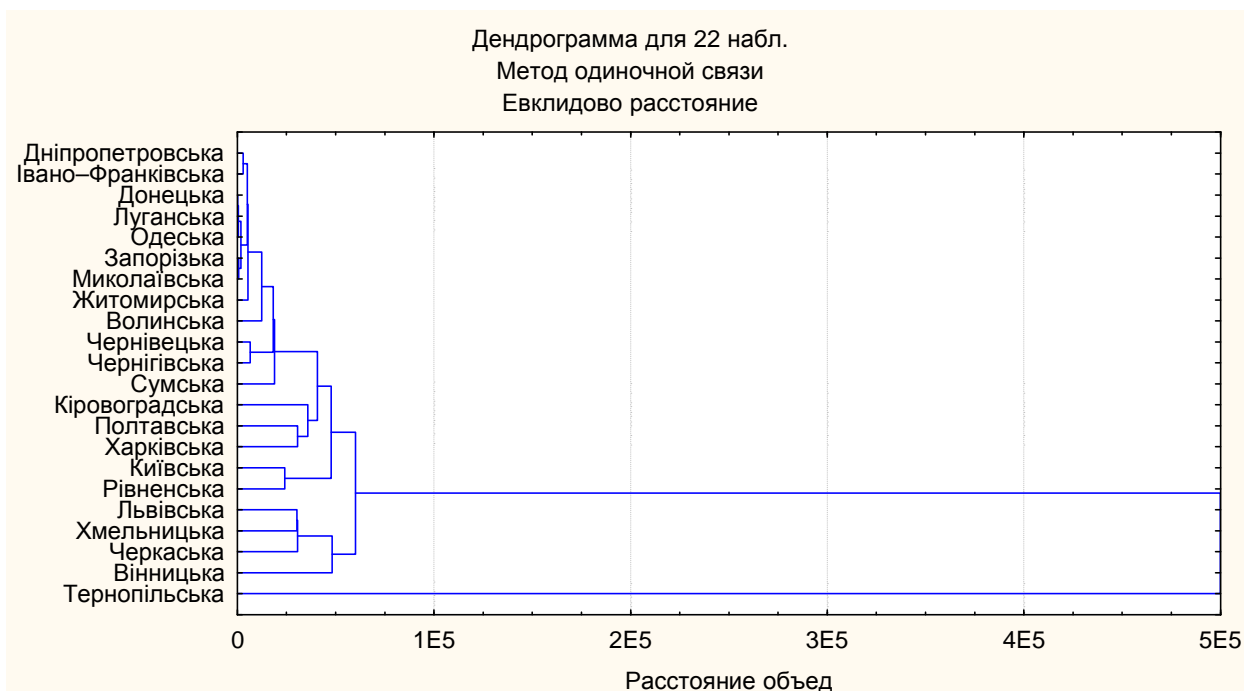

Рис.3. Дендрограмма кластерного аналізу регіонів України за рівнем розвитку галузі буряківництва. [5]

До другого кластеру лідерів галузі буряківництва в Україні відносять Вінницьку, Черкаську, Хмельницьку та Львівську області. Даний кластер характеризується найвищим рівнем урожайності цукрового буряку, високою культурою землеробства (найвищим рівнем внесених мінеральних добрив на 1 га посіву), достатньою кількістю необхідної техніки, які забезпечили найвищий середній рівень рентабельності – 30,5%. У структурі товарної продукції господарств даних регіонів цукровий буряк займає друге або третє місце.

Середній рівень розвитку буряківництва зафіксований у областях, які формують третій кластер, а саме у Рівненській, Київській, Харківській, Полтавській, Кіровоградській, Сумській, Чернігівській та Чернівецькій областях. Слід відмітити, що в даних регіонах (крім Полтавської області), цукровий буряк не відноситься до основних культур, а вирощується додаткова культура в сівозміні, про що свідчить розмір площ засіяних буряком у 2010 році.

Найменш розвинуте виробництво цукрового буряку у індустріальних Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій та Луганській областях, а також у непридатних для вирощування даної культури степових (Миколаївська та Одеська), поліських (Житомирська та Волинська) та гірських (Івано-Франківська) областях.

Таким чином найбільший потенціал для розвитку буряківництва мають перший та другий кластер. Регіони даного кластеру для подальшого ефективного розвитку виробництва буряку повинні дотримуватись концепції безперервного вдосконалення та інноваційного розвитку. Для областей третього кластеру стратегія розвитку буряківництва може бути розроблена у двох напрямках. Перший напрям – це стратегія розвитку буряківництва в регіонах, які прагнуть бути лідерами галузі та мають виробничий потенціал для цього (Київська, Полтавська та Харківська області). Їхній розвиток має базуватись на засадах створення своїх конкурентних переваг, наприклад оновлення машино-тракторного парку, купівля нових високоефективних бурякозбиральних комбайнів, нарощування площ посіву та збільшення частки сільськогосподарських підприємств у виробництві цукрового буряку, використання виробничих потужностей вже функціонуючих цукрових заводів та пошук інвесторів для запуску законсервованих.

Другий напрям – стратегія утримання вже завойованих позицій, характерна для регіонів третього кластеру, в яких виробництво цукрового буряку відноситься до другорядних. Це передовсім Сумська та Чернігівська, Рівненська та Чернівецька області. Ці регіони обирають для себе стратегію виживання, тобто пасивну стратегію обмежених можливостей, суть якої полягає на постійному пристосуванні підприємств галузі до

існуючих умов без розгляду перспектив подальшого розвитку.

Висновки. Сьогодні буряківництво в Україні перебуває у системній кризі, яка характеризується в першу чергу спадом обсягів виробництва, втратою позицій на світовому ринку цукру, застарілістю матеріально-технічної бази, недосконалою співпрацею між науковими установами та товаровиробниками, а також між іншими суб'єктами господарювання галузі.

Для повноцінного функціонування буряківництва необхідно розвивати в галузі всі ті ринкові процеси, які вже повноцінно функціонують в інших галузях (зерновиробництві, ріпаківництві, птахівництві тощо). Оскільки здійснені реформи в аграрній сфері, на даний час принесли бажаний результат щодо виробництва цукрових буряків не у всіх суб'єктах господарювання, то постає питання про їх неефективність та необхідність нового прогресивного підходу до формування ринкового механізму в галузі. Цей механізм повинен базуватись на засадах конкурентної стратегії, яка спрямована на підвищення якості та споживчих властивостей цукру, зниження собівартості й збереження оптимального рівня ціни для рентабельного виробництва, розв'язання проблеми забезпечення виробників матеріально-технічними ресурсами, орієнтація виробленої продукції на цільові сегменти ринку. Виробництво цукрових буряків слід зосередити в найбільш сприятливіших для вирощування цієї культури областях, природні умови яких забезпечують високу урожайність та цукристість коренеплідів.

Сталий розвиток галузі буряківництва передбачає вирішення таких питань:

- забезпечення державної підтримки галузі через ефективний механізм дотування виробників цукрового буряку та пільгового кредитування цукрових заводів;
- залучення інвестицій у розвиток буряківництва в напрямі вдосконалення технічного забезпечення виробників цукрового буряку та нарощування виробничих потужностей цукрових заводів;
- відродження системи насінництва цукрового буряку з використанням вітчизняних та закордонних високоврожайних сортів, особливо тих що забезпечать високу їх цукристість;
- вдосконалення інтеграційних процесів цукрових заводів з виробниками цукрових буряків через ефективне формування сировинних зон;
- розвиток вітчизняного ринку цукру та відновлення втрачених позицій на світовому ринку.

Отже, чітке усвідомлення проблеми, яка охопила галузь буряківництва та стратегічний підхід до розробки напрямів розв'язання болючих питань дозволить не тільки підвищити ефективність галузі, а й повернути їй амплу стабільного виробника якісної продукції, що підвищить її конкурентоспроможність на зовнішніх ринках та за-

безпечить зміцнення експортного потенціалу | держави.

Список використаної літератури

1. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку : монографія / Саблук П. Т., Коденська М. Ю., Власов В. І. та ін.] ; заред. П.Т. Саблука, М.Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 390 с.
2. Боднар В. Про прибутковість вирощування цукрових буряків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/279.html?ed=33>
3. Сільське господарство України. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Про державне регулювання виробництва цукру і цукрових буряків у період з 1 вересня 2011 р. до 1 вересня 2012 р. // Постанова Кабінету міністрів України від 2.03.2011 р. №179 - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.liga.net>
5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Оценка основных тенденций развития свекловодства в Украине. Проведена оценка эффективности производства сахарной свеклы, ее переработки и производства сахара в Украине за период с 2001 по 2010 годы. Проанализирована динамика эффективности производства сахарной свеклы. Определены пути повышения эффективности сахарного производства в Украине и обеспечения стабильного функционирования отрасли в современных условиях.

Evaluation of major developments of sugar beet production in Ukraine. The estimation of efficiency of sugar beet production and sugar production in Ukraine for the period from 2001 to 2010 was made. The dynamics in the efficiency of production of sugar beets was analyzed. The ways to improve the efficiency of sugar production in Ukraine and stabilization operation of the industry today identified

Дата надходження в редакцію: 27.08.2012 р.
Рецензент: д.е.н., професор В.А.Борисова

УДК 330.338

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В СИСТЕМІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ АПВ

В.П. Стадник, здобувач, Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті розглядаються питання вдосконалення організаційно-економічних відносин сільськогосподарських підприємств з позицій формування ними власної економічної безпеки, узагальнено її складові елементи. Приділена увага загрозам економічній безпеці підприємств АПВ.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки підприємства отримують цілу низку прав і можливостей щодо вибору видів діяльності, місця та способів їх здійснення, свободу розпорядження результатами господарювання тощо. Водночас, економічна незалежність підприємств покладає на них відповідальність за передбачення, оцінку можливих наслідків та проведення заходів з мінімізації негативного впливу різноманітних ризиків. Специфіка господарської діяльності в аграрному секторі, пов'язана з сезонністю та низькою технологічністю виробництва, використання природних ресурсів, не високою еластичністю попиту на сільськогосподарську продукцію та її здатністю швидко псуватися, що в свою чергу спричиняє додаткові загрози існуванню та успішному функціонуванню сільськогосподарського підприємства. Постійна наявність таких ризиків та загроз обумовлює актуальність проблеми фор-

мування системи економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В економічній літературі існує чимало публікацій, присвячених пошуку шляхів підвищення ефективності агропромислового виробництва як основи забезпечення національного продовольчого ринку товарними ресурсами. Серед них чільне місце посідають роботи П.Т. Саблука, В.М. Рабштини, М.Й. Маліка, та ін. Разом з тим існує багато питань, які сьогодні не охоплені науковими дослідженнями й практично не висвітлені у фахових публікаціях. Попри різну спрямованість поглядів дослідників на проблему формування системи економічної безпеки, об'єднуючим моментом виступає реальне зменшення існуючого рівня економічної безпеки для суб'єктів господарювання. Економічна енциклопедія трактує категорію «безпека» як стан захищеності окремої особи і навко-